

De Nederlandse Ornithologische Unie organiseert jaarlijks een aantal themadagen. In dit katern zijn de verslagen van die themadagen opgenomen en zijn aankondigingen en ander verenigingsnieuws te vinden.

Voor actuele data en informatie zie www.nou.nu

SAMENVATTING THEMADAG

'Terugkeer van roofvogels in ons landschap: gevolgen voor prooidieren en ecosystemen'

Roofvogels zijn, sinds de uitbanning van persistente gifstoffen in de landbouw, na de jaren zeventig van de vorige eeuw weer flink toegenomen in ons land (en wereldwijd). Wat betekent zo'n toename van roofvogels (en andere toppredatoren) voor individuen en populaties van hun prooidieren? En wat kan ons dat leren over de rol van predatie op ecosystemen? Dit soort interessante maar tevens zeer complexe vragen, die in wetenschap en natuurbeheer niet zijn weg te denken, kwamen aan de orde op de najaarsthema-dag van de NOU te Zwolle op 1 oktober 2009. Hier volgen de samenvattingen van de daar gehouden lezingen. Van de voordracht van Ben Koks (Stichting Werkgroep Grauwe Kiekendief) over 'Veldleeuweriken en predatie door Grauwe Kiekendieven', is helaas geen samenvatting beschikbaar.

Letale en niet-letale effecten van predatie

Piet van den Hout (NIOZ, Texel)

In het licht van de vraag wat de gevolgen zijn van de toegenomen roofvogel-populaties na de 'gifjaren' (ongeveer van de jaren vijftig tot en met eind jaren zeventig) geeft deze presentatie een theoretisch overzicht van welke gevolgen predatoren kunnen hebben op populaties en individuen van prooidieren. Leidraad daarbij is het onderscheid tussen letale (dodelijke) effecten en niet-letale effecten van predatie.

Een belangrijk inzicht is dat letale effecten maar voor een klein deel bepalen welke invloed predatoren hebben op hun prooidierpopulaties. Dat komt omdat prooidieren allerlei maatregelen nemen om de kans op predatie te beperken. Die maatregelen zijn steeds onderdeel van afwegingen (trade-offs) tussen voedsel en veiligheid. Met andere woorden: elke maatregel – indien effectief – levert instantane overleving op, maar houdt wel een concessie (een kost) in, bijvoorbeeld wat betreft het benutten van voedselbronnen. Die kosten worden betaald op langere termijn, in termen van overleving en reproductie.

Een scala van antipredatiemaatregelen komt aan bod, beginnend bij de meest voor de hand liggende – en vaak ook goedkoopste – maatregel: het vermijden van predatie, bijvoorbeeld door het foerageren op plaatsen waar de kans op aanvallen gering is. Predatoren proberen dit patroon van vermijding te doorbreken door bij verrassing aan te vallen. Dat betekent dat vogels zich moeten voorbereiden op mogelijke aanvallen, onder andere door waakzaamheid (met kosten voor energieopname), groepsvorming (met eventuele kosten van interferentiecompetitie), maar ook door ontsnappingsvaardigheden. Gewicht aangelegd voor onvoorspelbare tijden van voedselschaarste of voor trekvluchten trekt een wissel op acceleratievermogen en wendbaarheid. De mate waarin de negatieve invloed van gewicht op het vliegvermogen overlevingskansen beïnvloedt verschilt per vogelsoort afhankelijk van zijn ecologie. Dit lijkt op zijn beurt de strategische reacties van vogels op predatiegevaar te bepalen.

Een groot deel van de niet-letale kosten van predatie blijft aan het blote oog onttrokken. Een studie aan gekleurde Kanoeten laat echter zien dat deze vogels, gedurende hun leven steeds stelselmatiger op veilige plaatsen gaan foerageren. Dit impliceert dat – net als bij Scholeksters die hun hele leven bezig zijn met het verwerven het meest geschikte territorium – Kanoeten gedurende hun hele leven hun competitieve foerageervaardigheden moeten verbeteren en op peil houden teneinde de beste en veiligste foerageerplekken te kunnen benutten. Dit doet ook vermoeden dat een dergelijke verborgen competitie een belangrijke richtinggevende factor zou kunnen zijn voor patronen van dichtheden en verspreiding van vogels (en andere dieren), op uiteenlopende schaalniveaus, misschien wel tot op het niveau van geografische gradiënten in sekse- en leeftijdsratios.

De invloed van de Vos op de weidevogelstand in het reservaatgebied Giethoorn-Wanneperveen

Obe Brandsma (Waterschap Reest en Wieden, Provinciale Milieufederatie Overijssel)

Het reservaatgebied Giethoorn-Wanneperveen is een weidevogelreservaat gelegen in NW-Overijssel en onderdeel van het natuurgebied De Wieden. Het gebied is van grote betekenis voor kritische en zeer kritische weidevogelsoorten. In 1987 is hier op 229 ha een onderzoek gestart naar het effect van het weidevogelbeheer. Het waterpeil is 10-30 cm beneden maaiveld met plaatselijk in het voorjaar plas-drassituaties.

In 1987-92 werd op ca. 60% van de percelen beweide en gemaaid na 1 juni, met het accent op maaidatum na 15 juni of 1 juli. Vanaf 1993 nam dit aandeel toe tot ca. 85%. Daarnaast is vooral in de eerste jaren van het onderzoek veel kleine bosjes en boomsingels verwijderd om het open karakter van het gebied te versterken en de predatie door vliegende predatoren (o.a. Zwarte Kraai) terug te brengen.

In 1987-94 namen de meeste soorten weidevogels sterk in aantal toe, maar in 1995-2002 liep de stand weer sterk terug. Hoofdoorzaak van de afname was de zware predatie van legsels en vooral kuikens door de Vos. De zwaarste verliezen werden geleden tussen half mei en begin juni, toen in gebieden met veel weidevogels in één of enkele nachten alle kuikens en nesten werden gepredeerd. De hoge predatiedruk en de aanwezigheid van Vossen in het gebied leidden daarnaast waarschijnlijk tot het niet of in veel lagere aantallen vestigen van weidevogels.

Vanaf 1997 wordt onder andere met behulp van een lichtbak op de Vos gejaagd. In 1997-98 werden in en rond De Wieden meer dan 100 Vossen geschoten, in de daaropvolgende jaren jaarlijks 15-30. In 2003-08 was het aantal met de lichtbak waargenomen Vossen in en om het onderzoeksgebied duidelijk lager dan daarvoor. In 2003-06 namen vrijwel alle weidevogelsoorten weer toe; vooral de toename van Grutto, Slobeend, Kievit en Graspieper was spectaculair. In 2007 nam de stand van de meeste soorten weidevogels af, maar in 2008 weer licht toe, vooral bij Wulp en Grutto.

In 1989-91 is op basis van de uitkomstdata van legsels en wekelijkse tellingen van alarmerende vogels het aantal gruttoparen vastgesteld dat met succes kuikens grootbracht. In deze periode werden van de meeste legsels die met succes werden uitgebroed één of meer kuikens vliegvlug. Vanaf 1997 is dit deel van het onderzoek weer opgepakt. In 1997-2002 was het aantal suc-

Harvey van Diek

Overlevingskansen van legsels en het aantal paren dat met succes kuikens grootbracht zijn in de periode 2003-06 bij weidevogels in het reservaatgebied Giethoorn-Wanneperveen toegenomen, zo ook van de Tureluur.

cesvolle paren laag tot zeer laag als gevolg van predatie door de Vos. Vanaf 2003 is de predatiedruk veel lager. Met name 2003, 2005 en 2006 waren succesvolle jaren voor de Grutto, waarin de vereiste reproductie voor handhaving van de populatie (0.65 kuiken per paar) ruim is gehaald. Daarbij is voor een minimumschatting uitgegaan van één en voor een maximumschatting van 3.7 uitgevlogen kuikens per succesvol (het gemiddelde aantal uitgekomen eieren per succesvol legsel). Vanaf 2002 is op dezelfde manier ook een schatting gemaakt van het reproductiesucces van Kievit, Wulp, Tureluur en Scholekster. De overlevingskansen van legsels en het aantal paren dat met succes kuikens grootbracht zijn in 2003-06 sterk toegenomen. In 2007 was het reproductiesucces laag door een hoge predatiedruk; in 2008 aanzienlijk beter maar voor Grutto en Kievit nog te laag voor handhaving van de populatie.

De sterke toename van de weidevogelaantallen en het reproductiesucces in 2003-06 geven aan dat het terugbrengen van het aantal Vossen in een

optimaal weidevogelgebied kan leiden tot herstel van de weidevogelstand. De afname van de aantallen en de hoge predatie in 2007 geven aan dat het gebied kwetsbaar blijft. Bij voortzetting van het huidige beheer zal naar verwachting de weidevogelstand verder kunnen toenemen en zal ook hervestiging plaatsvinden in delen van het gebied die in het recente verleden zijn verlaten. Het minimaliseren van het aantal Vossen voor en in het broedseizoen blijft echter noodzakelijk. Alle overige beheermaatregelen voor weidevogels zijn hieraan ondergeschikt!

THEMADAG NOU NAJAAR 2010

De najaarsthemadag zal weer in Zwolle worden gehouden, op 30 oktober 2010. Het onderwerp zal nog worden bekendgemaakt. Het Regardz Event Center Nieuwe Buitensociëteit Zwolle ligt pal tegenover het station van Zwolle. Adres: Stationsplein 1, 8011 CW Zwolle.

HERMAN KLOMPPRIJS

Leo Swarts heeft op de Landelijke Dag in Nijmegen de Herman Klompprijs gekregen voor zijn enorme inzet in de ornithologie, zoals nu weer zichtbaar door het schrijven van het boek *Living on the edge*. Samen met zijn medeauteurs Rob Bijlsma, Jan van der Kamp en Eddy Wymenga heeft hij met de productie van dit boek weer een huzarenstuk geleverd. In dit boek wordt een grote rijkdom aan gegevens gepresenteerd over ontwikkeling van de vogelstand, waterstanden, klimaatfactoren en menselijk gebruik van de Sahelzone, gedeeltelijk door de schrijvers zelf verzameld. De elegante wijze waarop de verbanden tussen deze grootheden worden ontrafeld maakt dit voortreffelijk geschreven en prachtig geïllustreerde boek nu al tot een klassieker, en een bron van inspiratie voor vele veldornithologen. Bovendien is het een belangrijke basis voor het toekomstige beheer van de Sahelzone in Afrika, een regio waar niet alleen de vogels maar ook de menselijke bewoners onder druk staan.

NOU-BIBLIOTHEEK

Het is de bedoeling dat in het voorjaar 2010 de tijdschriftenbibliotheek van de NOU gaat verhuizen. De bibliotheek wordt beheerd door het Zoologisch Museum van de Universiteit van Amsterdam. Dit is per 1 januari 2010 gefuseerd met Naturalis tot het Nederlands Centrum voor Biodiversiteit (NCB), dat gevestigd gaat worden op het terrein van Naturalis in Leiden. In principe zal het NCB ook de gemaakte afspraken overnemen ten aanzien van het beheer van de NOU-tijdschriftenbibliotheek. Omdat verreweg de meeste NOU-tijdschriften zich ook reeds bevonden in Naturalis heeft de NOU gemeend er goed aan te doen uit te zien naar een bestemming waar de bibliotheek meer van nut zou kunnen zijn. Besprekingen zijn thans gaande om de gehele bibliotheek onder te brengen bij SOVON Vo-

gelonderzoek Nederland in Nijmegen. De NOU vertrouwt erop dat deze op korte termijn gunstig zullen worden afgerond. Bij de NOU staat hierbij voorop dat de toegankelijkheid van de bibliotheek voor haar leden gewaarborgd blijft.

DIGITALE TOEGANG ARDEA EN LIMOSA

Als NOU-lid heeft u via www.nou.nu nu vrij toegang tot alle digitale bestanden van *Ardea* en *Limosa*. U dient daartoe in te loggen met uw lidnummer en activatiecode (beide heeft u eerder ontvangen). Als u al eerder had ingelogd kunnen u inloggen met uw emailadres en password. Lukt dat om bepaalde reden toch niet dan kunt u hulp inroepen van de webmaster of ledenadministratie.

RECENTE CDNA-BESLUITEN

Op de zomervergadering van 15 augustus 2009 zijn door de Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna (CDNA) de volgende punten besproken en besluiten genomen. De Spaanse Keizerarend *Aquila adalberti* van de Loozerheide (NB), op 6 mei 2007 is tijdens de

vergadering bekrachtigd als nieuwe soort voor Nederland. Deze onverwachte toevoeging aan de lijst betrof het enige taxon dat bekrachtigd diende te worden. De herbeoordeling van Bulwers Stormvogel *Bulweria bulwerii* (Maasvlakte ZH), augustus 1995) vindt momenteel plaats. Tijdens de vergadering zijn alle (ca. 35) beschikbare dia's van deze veelbesproken vogel door de commissieleden bekeken. Ook de eerder aangekondigde herbeoordeling van het Wilsons Stormvogeltje *Oceanites oceanicus* (Westkapelle Z, november 2002) is nog niet afgerond.

De *British Ornithologists' Union Records Committee* (BOURC) heeft aangegeven dat de Roze Pelikaan *Pelecanus onocrotalus* die in 2006 eerst in Nederland en daarna in Groot-Brittannië werd waargenomen door de BOURC is afgewezen als nieuwe soort omdat hij wordt beschouwd als escape, met name omdat hij nogal tam was. Deze informatie is onvoldoende voor een herbeoordeling omdat dit gegeven tijdens de roulatie reeds is meegewogen en het geval blijft derhalve aanvaard. Recent verscheen een artikel in *Birding World* (22: 257-259, 2009) over

Harvey van Diek

Onderzoek naar het voorkomen van het Kleinst Waterhoen, hier gefotografeerd in Groene Jonker bij Zevenhoven (ZH), heeft veel oude data opgeleverd die in aanmerking komt om te worden aanvaard door het CDNA.

Marten van Dijk

Roze Pelikaan nabij het dorp Echtenerbrug (Fr) op 23 mei 2006. Dit exemplaar werd eerst in Nederland en daarna in Groot-Brittannië waargenomen, maar is door de British Ornithologists' Union afgewezen als nieuwe soort. De vogel wordt beschouwd als escape, met name omdat hij tam gedrag vertoonde.

een veronderstelde hybride Steppen-vorkstaartplevier x Vorkstaartplevier *Glareola nordmanni* x *pratincola* die de auteur in enkele kenmerken aan Oosterse Vorkstaartplevier *G. maldivarum* deed denken. De CDNA heeft besloten dat deze informatie onvoldoende aanleiding geeft om het enige Nederlandse geval van Oosterse Vorkstaartplevier (Workumerwaard en Doniaburen Fr, augustus 1997) te herzien.

Justin Janssen heeft onderzoek gedaan naar het voorkomen van Kleinst Waterhoen *Porzana pusilla* in Nederland. Hierbij heeft hij diverse oude gevallen verzameld die in aanmerking (kunnen) komen om te worden aanvaard. Besloten is om eerst de publicatie van zijn onderzoeksresultaten af te wachten. Naar aanleiding van een Bas-taardarend *Aquila clanga* waarvan de

aanwezigheid door middel van een satellietzender is vastgesteld werd besproken hoe de CDNA met dit soort 'spookmeldingen' (de vogel in kwestie is immers door niemand gezien) om dient te gaan. Afsproken is om dit van geval tot geval te bekijken, afhankelijk van de documentatie. Ten aanzien van de herkenning en beoordeling van Siberische Tjiftjaf *Phylloscopus collybita tristis* is naar aanleiding van twee recente artikelen (Dutch Birding 31: 79-85 en 86-100, 2009) besloten dat de criteria voor aanvaarding aangepast dienen te worden. Het geluid zal zwaarder gaan wegen en de kleurkenmerken minder zwaar. De aangepaste criteria worden opgenomen in het Handboek CDNA.

Omdat het Handboek CDNA op een aantal punten verouderd of incom-

pleet is zal in het najaar van 2009 een geactualiseerde versie worden opgesteld. Hierin zal onder meer worden verduidelijkt hoe de CDNA omgaat met berichtgeving aan waarnemers van behandelde gevallen. Het feit dat steeds meer waarnemingen niet meer door de ontdekkers/waarnemers worden ingediend maar met behulp van (op internet) gepubliceerde gegevens gearchiveerd speelt daarin een rol. Waarnemingen gaan zo niet verloren maar waarnemers worden desalniettemin opgeroepen om vooral zelf zorg te dragen voor een indiening bij de CDNA met volledige documentatie, zodat voor de generaties na ons een zo compleet mogelijk dossier beschikbaar blijft. (bijgedragen door Willem van Rijswijk).